

УДК 347.62

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v106.2025.11>*Ю. С. Кучер, О. В. Старчук*

ТВАРИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН: ОСОБЛИВОСТІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ТА СІМЕЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЄС

Постановка проблеми. В Україні тварини визнані особливим об'єктом правовідносин, на яких, за загальним правилом поширюється правовий режим речі, який не враховує специфічність особливостей тварин як живих одухотворених організмів. З огляду на це, з одного боку, в Україні на тварин поширюється правовий режим речі, а з іншого боку, у країнах ЄС, тварини розглядаються як істоти зі своїми правами та потребами, які повинні бути захищені. Ще гостріше це питання постає у випадку розірвання шлюбу подружжям та вирішення правового режиму тварин як об'єктів їхньої спільної сумісної власності, оскільки для багатьох осіб вони стають повноцінними членами сім'ї.

Актуальність теми дослідження зумовлена, також, відсутністю в законодавстві України досконалого й узгодженого механізму здійснення права спільної власності на тварин, що породжує проблеми реалізації прав співвласників на належних їм тварин.

Метою дослідження є здійснення комплексного аналізу правового регулювання тварин як особливого об'єкту правовідносин у цивільному та сімейному законодавстві України та ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-правове дослідження поняття «тварини» та їхнього правового режиму слугували предметом наукових розвідок значної кількості вітчизняних науковців, таких як Я. В. Артюх, О. М. Верейці, О. В. Дзера, Л. В. Єніна, Н. С. Кузнецова, Г. Л. Крушельницька, В. В. Луць, Д. М. Луц, Л. А. Музика, М. В. Пашковська, О. В. Розгон, З. В. Ромовська, С. О. Сліпченко, О. М. Спектор, В. В. Стрельник, О. А. Устименко, Я. М. Шевченко, В. В. Шеховцов, Р. Б. Шишка та ін.

Виклад основного матеріалу. Поняття тварин у законодавстві України та ЄС є багатограним і потребує детального аналізу з урахуванням як теоретичних так і практичних аспектів.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Всесвітньої декларації прав тварин від 15 жовтня 1978 р. «будь-яка тварина, що знаходиться в залежності від людини, має право на належні догляд і турботу», а ч. 1 ст. 9 зауважує, що «певний юридичний статус тварин та їх прав повинен бути визнаний законом» [1].

Ми погоджуємось із О. Ф. Пірго, що хоча означена декларація не ратифікована жодною країною світу, але значення її положень переоцінити важко, адже віднині і назавжди створено загальносвітові орієнтири, на які має спиратися людство під час прийняття чергових міжнародних і національних нормативно-правових актів у сфері захисту тварин [2, с. 127].

Згідно з ч. 1 ст. 180 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3] тварини є особливим об'єктом цивільних прав на яких поширюється правовий режим речі,

крім випадків, встановлених законом. Проте, це не означає, що тварина є річчю, адже на законодавчому рівні вона прямо не віднесена до цієї категорії. Саме тому правовий статус тварин має враховувати їхню специфіку та особливості.

На підтвердження цього В. В. Стрельник, Я. Р. Матвієнко зауважують, що «статус тварин у цивільних відносинах має відповідати унікальності цього об'єкта цивільних прав» [4, с. 54]. При цьому, як указує О. М. Спектор, «будучи живими істотами, що мають власні життєдіяльні процеси і потреби, тварини як особливий об'єкт речового права є річчю рухомою, неподільною, визначеною індивідуальними ознаками, неспоживною» [5, с. 70–71]. Поряд з тим, О. А. Устименко акцентує увагу на одухотвореності тварин як тієї ознаки, яка визначає особливий характер її правового регулювання як об'єкта цивільних прав в цілому та права власності зокрема, що робить неможливим проставлення знаку рівняння між дефініціями «тварина» і «річ» [6, с. 100].

Якщо тварина є особливим самостійним об'єктом правовідносин, на який поширюється правовий режим речі, то власники тварин, здійснюючи своє право власності, наділені тріадою правомочностей: правом володіння, користування та розпорядження. Однак, на відміну від інших об'єктів цивільних правовідносин, тварини мають свої характерні особливості, які унеможливають застосування стандартних правових норм, не враховуючи їхню специфічність як живих одухотворених організмів. Відповідно, як і будь-яке інше майно, тварини можуть виступати об'єктом спільної власності та підлягати поділу при розірванні шлюбу. Поряд з тим, на практиці питання поділу тварин як об'єкта спільного майна подружжя є досить проблематичним, оскільки відсутній єдиний підхід до вирішення таких спорів.

Згідно з ч. 3, 4 ст. 368 ЦК України [3] спільна сумісна власність на майно, набуте під час шлюбу, належить подружжю, якщо інше не встановлено договором або законом. Так само і майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні кошти членів сім'ї є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором, укладеним у письмовій формі.

Ці норми застосовуються до будь-якого майна, яке є спільною сумісною власністю, включаючи тварин. Проте, враховуючи одухотвореність тварин, наявність у них певної волі та здатності переживати емоції, ці норми не можуть бути застосовані беззастережно до тварин, що потребують особливого підходу при їхньому поділі.

Відповідно до ст. 358 ЦК України [3], співвласники можуть домовлятися про порядок володіння та користування спільним майном. Це правило можна застосувати і до тварин, передбачивши умови утримання, місце перебування, а також витрати на їхнє утримання. Проте, з урахуванням специфічних властивостей тварин, їхній поділ може викликати значні труднощі. Тому, під час поділу тварин, як частини спільного майна подружжя, доцільно враховувати не тільки правові норми, але й морально-етичні аспекти, що стосуються добробуту тварини. А тому, правовий режим тварин як об'єкта спільної сумісної власності подружжя в Україні потребує більш чіткого та спеціалізованого правового регулювання. Порядок володіння, користування та розпорядження тваринами повинен враховувати інтереси

самих тварин, а також домовленість між співвласниками щодо умов їхнього утримання та поділу.

Також, варто зауважити, що для врегулювання важливих майнових питань у разі розірвання шлюбу доцільним є застосування договірної форми майна подружжя. Зокрема, все частіше подружжя вдаються до укладення шлюбного договору. Сімейним кодексом України (далі – СК України) [7], зокрема ч. 1, 2 ст. 93 встановлено, що шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, зокрема і як батьків.

Ми погоджуємось із Л. В. Єніною, що тварини беззаперечно можуть виступати об'єктом шлюбного договору, та з огляду на неузгодженість практичних питань їх поділу при розірванні шлюбу, доцільно їх включати до шлюбного договору аби уникнути відповідних спорів [8, с. 326].

Узагальнюючи вищезазначене варто зауважити, що хоча у законодавстві України тварину визначено як особливий об'єкт цивільних правовідносин, її не можна повністю прирівнювати до речей. Це зумовлено наявністю як матеріальних, так і юридичних характеристик, які вимагають окремого підходу в правовому регулюванні. Ми погоджуємось із доктринальними підходами визначення правового режиму тварин як особливого одухотвореного об'єкта цивільних прав, наділеного власними інтересами, які охороняються та захищаються державою.

Проаналізуємо правовий режим тварин у державах ЄС. Досить цікавим та прогресивним є правове регулювання спільної власності на домашню тварину в Іспанії. Законодавство має на меті покласти край юридичним спорам, які часто виникають між розлученими парами щодо того, хто утримує домашніх тварин. З цього приводу навіть було винесено «новаторське» рішення. У жовтні 2021 р. Мадридський суд надав розлученій парі спільну опіку над їхньою собакою. Суддя вирішив не розглядати тварину як об'єкт права власності та ухвалив, що чоловік та жінка мають помісячно доглядати свого домашнього улюбленця. Мадридський суд визнав, що обидві сторони були «спільно відповідальними» щодо собаки та спільно здійснювали опіку над нею. Ця постанова суду першої інстанції № 11 у Мадриді від 7 жовтня 2021 р. була наступним кроком до зміни статусу тварин під час реформи цивільного законодавства Іспанії [9].

Звісно, і раніше, були цікаві кейси, наприклад, у 2019 р. суд першої інстанції № 9 Вальядоліда оголосив про «спільне володіння» Качасом – собакою іншої пари – і вирішив, що після розлучення кожен із власників має право брати опіку над твариною на певні періоди – шість місяців кожного року. Проте, все ж, у контексті законодавства, тварини залишалися об'єктом права власності, що ускладнювало процес доведення факту особливого статусу тварини та її поділу з урахуванням інтересів домашнього улюбленця.

Іспанія активно розробляє нове законодавство, щоб тварини більше не розглядалися як речі, а були юридично визнані живими істотами. Буває, що як докази, окрім надання договору про взяття собаки під опіку (на ім'я обох), додаються ветеринарні рахунки та фотографії, на яких власники з твариною виглядають як справжня сім'я.

Щодо важливих нововведень у контексті аналізованого питання, 15 грудня 2021 р. було прийнято закон «Про внесення змін до Цивільного кодексу, Закон

Іпотека і цивільний процесуальний закон, про правовий режим тварини» [10]. Закон встановлює, що обов'язково при визначенні місця проживання тварини має враховуватися її добробут, інтереси, можливість розподілу часу догляду за твариною між господарями. Найважливішим положенням закону є наступне: «Тварини – живі істоти, наділені чуйністю. Правовий режим товарів і речей може бути застосований у тій мірі, в якій він є сумісний з їх природою або з положеннями щодо їхнього захисту». Також, відповідно до внесених аналізованим актом змін до ст. 404 Закону «Про тварин, товари, майно та його модифікації» (*De los animales, de los bienes, de la propiedad y de sus modificaciones*) передбачено, що у випадку з тваринами-компаньйонами поділ не може здійснюватися шляхом їх продажу, якщо немає одностайної згоди всіх співвласників. У разі відсутності одностайної згоди між співвласниками рішення приймається судом щодо долі тварини з урахуванням інтересу співвласників та в благополуччя тварини, з можливістю передбачити розподіл часу догляду за твариною в разі необхідності, а також витрат, пов'язаних з цим. Крім цього, існує багато законопроектів, які мають на меті підвищити відповідальність фізичних осіб за недбайливе поводження з тваринами.

Однією з держав, що піклується про добробут тварин є Франція. У Франції правовий статус тварин, у контексті спільної власності на них, регулюється комплексом законодавчих актів, що поєднують цивільні та природоохоронні норми. Відповідно до ст. 34 Конституції Франції [11], збереження навколишнього середовища є одним із основних конституційних принципів, що визначає межі національного природоохоронного законодавства, включаючи законодавство щодо тваринного світу.

Окрему увагу уряд Франції приділяє забезпеченню добробуту тварин, які визнані як живі істоти з емоційною чутливістю, а не лише є об'єктом цивільних правовідносин. У 2014 році Франція внесла суттєві зміни до правової кваліфікації домашніх тварин, підвищивши їхній статус з «особистого майна» до «живих істот». Ці зміни стали основою для правового регулювання питань, що стосуються спільної власності на тварин у випадку розірвання шлюбу подружжям. Згідно з положеннями Цивільного кодексу Франції, тварини розглядаються як об'єкт цивільних правовідносин, проте з урахуванням їх здатності до відчуттів, що надає їм особливий правовий статус у питаннях, пов'язаних з їхнім утриманням. Якщо ж тварина була придбана під час шлюбу, вона вважається спільною сумісною власністю обох подружжя, незалежно від того, хто з подружжя здійснив покупку. У такому випадку колишні подружжя повинні домовитися між собою, хто з них буде утримувати тварину після розірвання шлюбу. Якщо сторони не можуть досягти згоди, питання вирішується судом.

Закон Франції «Про добробут і захист тварин» [12] має на меті встановлення жорсткіших вимог до утримання домашніх тварин, а також посилення санкцій щодо осіб, які жорстоко поводяться з ними. Крім того, цей закон визначає заборону на комерційне утримання диких тварин, зокрема для циркової діяльності та шоу. Це сприяє розвитку правового механізму, який не тільки забезпечує захист прав тварин, але й зміцнює зв'язок між людьми та тваринами.

Таким чином, у Франції правовий режим тварин, а також питання спільної сумісної власності на них, регулюються в контексті їхнього добробуту та прав, що

зумовлює необхідність застосування спеціальних правових інструментів для їх захисту, а також адаптації судової практики до нових вимог законодавства.

У практиці сімейного права Німеччини, також, нерідко постає питання щодо визначення правового режиму домашніх тварин після розірвання шлюбу та визначення особи, яка матиме право на їхнє утримання. Правове регулювання права спільної власності на тварин у Німеччині зазнало суттєвих змін у зв'язку із закріпленням принципу їхнього захисту на конституційному рівні. Зокрема, у 2002 році до Основного закону ФРН [13] було внесено положення про те, що захист тварин є державною метою, що дозволило враховувати інтереси тварин поряд із гарантованими правами людини.

Ключовим нормативним актом, що встановлює особливий правовий режим тварин у цивільному законодавстві, є § 90а Цивільного кодексу Німеччини (BGB) [14], згідно з яким: «Тварини не є речами. Вони охороняються спеціальними законами. До них застосовуються положення, що стосуються речей, із необхідними модифікаціями, якщо інше не передбачено спеціальним законодавством».

Таким чином, німецьке законодавство визнає особливий статус тварин, що підтверджується внесенням змін до Конституції держави. На практиці ж суди уникають ухвалення рішень, що передбачають встановлення прав на контакт із ними, оскільки чинні норми прямо не передбачають таких правових механізмів.

В Іспанії, Франції та Німеччині законодавство враховує добробут тварин, а судова практика визнає їхню особливу роль у житті власників. Зокрема, Іспанія – закріпила спільну опіку над тваринами після розірвання шлюбу, Франція – визнає їх здатними до відчуттів, а Німеччина – встановила їхній захист на конституційному рівні.

Висновки. Правове регулювання спільної власності на тварин в державах ЄС поступово еволюціонує від визначення тварин як об'єкта цивільних правовідносин до їхнього визнання як істот, здатних відчувати, що впливає на правові механізми їхнього захисту в сімейних спорах.

Правові механізми, які запроваджуються в державах ЄС (на прикладі Іспанії, Франції, Німеччини), спрямовані на забезпечення балансу інтересів власників тварин із необхідністю забезпечення належного догляду за ними та врахування емоційного зв'язку між подружжям та їхніми домашніми улюбленцями. Це, в свою чергу, сприяє розвитку правозастосовної практики, що орієнтована на захист тварин та їхній особливий статус у суспільстві.

Враховуючи європейський досвід доцільним є вдосконалення правового регулювання цивільних та сімейних правовідносин в Україні, об'єктом яких є домашній улюбленець, а саме:

- унести зміни до Цивільного кодексу України, які б закріплювали за тваринами статус живих істот, здатних відчувати, а не лише бути об'єктом правовідносин;
- доповнити положення Сімейного кодексу України нормою, якою було б передбачено можливість укладання договору між подружжям про опіку над твариною після розірвання шлюбу.

Запропоновані заходи сприятимуть формуванню більш справедливої та гуманної системи правового регулювання права спільної власності на тварин, а також захисту їхніх прав та добробуту.

Література

1. Всесвітня декларація прав тварин : проголошена 15 жовтня 1978 р. URL: <https://savewild.org/udar/>
2. Пігро О. Ф. Міжнародна та вітчизняна практики захисту тварин від жорстокого поводження в умовах збройного конфлікту. *Вісник ЛННІ імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 3 (107). С. 125–133.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. із змінами і доп. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Стрельник В. В., Матвієнко Я. Р. Правовий режим тварин у цивільних правовідносинах. *Правове та публічне право*. 2021. № 4. С. 52–55.
5. Спектор О. М. Тварина як особливий об'єкт речових прав. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 70–76.
6. Устименко О. В. Спеціальні ознаки тварини як об'єкта права власності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. № 1151. Сер. Право. Вип. 19. С. 98–100.
7. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. із змінами і доп. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
8. Єніна Л. В. Тварина як об'єкт шлюбного договору. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доповідей учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна (Харків, 24 травня 2019 р.). / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС, 2019. С. 324–326.
9. Sentencia pionera sobre la custodia compartida de un perro: reconoce la “corresponsabilidad” y el “vínculo afectivo”: Spain’s RTVE. URL: [https:// www. rtve.es/noticias/20211026/sentencia-custodia-compartida-perro/2203220.sht ml](https://www.rtve.es/noticias/20211026/sentencia-custodia-compartida-perro/2203220.sht ml)
10. Ley de modificación del Código Civil, la Ley Hipotecaria y la Ley de Enjuiciamiento Civil, sobre el régimen jurídico de los animales // 17/2021, de 15 de diciembre № 20727. URL: <https://www.boe.es/boe/dias/2021/12/16/pdfs/BOE-A-2021-20727.pdf>
11. Constitution du 4 octobre 1958. Legifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000571356>
12. Loi française contre la cruauté envers les animaux n°2021-1539 du 30 novembre 2021. Legifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000044387560>
13. German Basic Law, §20a GG Grundgesetz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html
14. Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), das zuletzt durch Artikel 14 des Gesetzes vom 23. Oktober 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 323) URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>

Анотація

Кучер Ю. С., Старчук О. В. Тварини як об'єкт правовідносин: особливості регламентації в цивільному та сімейному законодавстві України та ЄС. – Стаття.

У статті здійснено комплексний аналіз особливостей правового регулювання тварин як об'єктів правовідносин в цивільному та сімейному законодавстві України та ЄС. Встановлено, що в Україні тварини визнані особливим об'єктом правовідносин, на яких поширюється правовий режим речі, який не враховує специфічність особливостей тварин як живих одухотворених організмів. З огляду на це, з одного боку, в Україні, тварини є особливим об'єктом цивільних правовідносин, а з іншого боку, у країнах ЄС, тварини розглядаються як істоти зі своїми правами та потребами, які повинні бути захищені. Обґрунтовано, що хоча у законодавстві України тварин визначено як особливий об'єкт цивільних правовідносин, їх не можна повністю прирівнювати до речей. Це зумовлено наявністю як матеріальних, так і юридичних характеристик, які вимагають окремого підходу в правовому регулюванні. Характеризуючи законодавство ЄС, яким визначено правовий статус тварин, визначено, що в Іспанії, Франції та Німеччині враховано добробут тварин, а судова практика визнає їхню особливу роль у житті власників. Зокрема, Іспанія – закріпила спільну опіку над тваринами після розірвання шлюбу, Франція – визнає їх здатними до відчуттів, а Німеччина – встановила їхній захист на конституційному рівні. Правові механізми, які запроваджуються в державах ЄС (на прикладі Іспанії, Франції, Німеччини), спрямовані на забезпечення балансу інтересів власників тварин із необхідністю забезпечення належного догляду та врахування емоційного зв'язку між подружжям та їхніми домашніми улюбленицями. Це, в свою чергу, сприяє розвитку правозастосовної практики, що орієнтована на захист тварин та їхній особливий статус у суспільстві.

Враховуючи європейський досвід доцільним є вдосконалення правового регулювання цивільних та сімейних правовідносин, об'єктом яких є домашній улюбленець, а саме: унести зміни до Цивільного кодексу України, які б закріплювали за тваринами статус живих істот, здатних відчувати, а не лише бути об'єктом правовідносин; доповнити положення Сімейного кодексу України нормою, якою передбачити можливість укладання договору між подружжям про опіку над твариною після розірвання шлюбу тощо.

Ключові слова: тварина, об'єкт цивільних правовідносин, річ, майно, договірний режим майна подружжя, спільна сумісна власність, розірвання шлюбу, поділ майна подружжя.

Summary

Kucher Yu. S., Starchuk O. V. Animals as objects of legal relations: peculiarities of regulation in civil and family law of Ukraine and the EU. – Article.

This article provides a comprehensive analysis of the peculiarities of legal regulation concerning animals as objects of legal relations in the civil and family law of Ukraine and the EU. It is established that in Ukraine, animals are recognized as a special object of legal relations, to which, as a general rule, the legal regime of a thing applies. This approach does not account for the specific characteristics of animals as living, sentient beings. Consequently, while animals in Ukraine are a special object of civil legal relations, in EU countries, they are considered beings with their own rights and needs that must be protected. The article substantiates that although Ukrainian legislation defines animals as a special object of civil legal relations, they cannot be fully equated with things. This is due to the presence of both material and legal characteristics that necessitate a separate approach in legal regulation. Characterizing EU legislation that defines the legal status of animals, it is determined that Spain, France, and Germany consider animal welfare, and judicial practice recognizes their special role in the lives of their owners. Specifically, Spain has enshrined joint custody of animals after divorce, France recognizes their capacity for sentience, and Germany has established their protection at the constitutional level. The legal mechanisms introduced in EU member states (exemplified by Spain, France, and Germany) aim to ensure a balance between the interests of animal owners and the necessity of providing proper care, while also considering the emotional bond between spouses and their pets. This, in turn, contributes to the development of law enforcement practice focused on the protection of animals and their special status in society. Considering European experience, it is advisable to improve the legal regulation of civil and family legal relations concerning pets, specifically by: introducing amendments to the Civil Code of Ukraine that would enshrine the status of animals as living, sentient beings, rather than merely objects of legal relations; and supplementing the provisions of the Family Code of Ukraine with a norm providing for the possibility of spouses concluding an agreement on animal custody after divorce, among other measures.

Key words: animal, object of civil legal relations, thing, property, contractual regime of marital property, joint common property, divorce, division of spousal property.